

Közlemények

KRISTÓ GYULA—MAKK FERENC

Krónikáink keletkezéstörténetéhez

Elsősorban *Domanovszky Sándor* kutatásaiból tudjuk, hogy krónikáink a szöveghagyomány szempontjából két nagy csoportra, a Budai (S-család) és a Képes Krónika (V-család) ágára oszlanak, s az I. Lajos-kori közös forrás szövegét (melyből mind a Budai, mind a Képes Krónika családjának kódexei keletkeztek) a Budai Krónika családja őrizte meg hívebben, míg a Képes Krónika családja interpolálta azt.¹

Thuróczy János krónikájának Soliloquiuma arról ad számot, hogy még a XV. század vége felé is két krónikát ismertek, ezek a magyarság eredete kérdésében különböztek egymástól, s az egyik Károly, a másik Lajos király idejében keletkezett.² Bizonyos tapogatózó jellegű lépések, a későbbi kutatások által nem igazolt feltevések³ után a szakirodalom kimutatta, hogy a Károly Róbert-kori munka az ún. Budai Minorita Krónikával azonosítható, az I. Lajos-kori alkotáson pedig olyan, a Képes Krónika családjába tartozó kódexet kell értenünk,⁴ amely a Budai Minorita Krónika szövegénél — érdemileg — éppen Kálti Márk önálló művének egy töredékével és a régi szövegen általa eszközölt változtatásokkal, valamint az interpolációkkal volt több.⁵ Vagyis: *Domanovszky Sándor* fentebb körvonalazott nézete csak annyiban változott az idők folyamán, hogy az I. Lajos-kori előd helyett a Károly Róbert-kori Budai Minorita Krónikát⁶ (a Budai Krónika összövegét?) kell feltételeznünk mint a két krónikacsalád közvetlen forrását.

Sokkal bonyolultabb problémát jelent az ún. interpolációk kérdése. Utaljunk arra, hogy a Budai és a Képes Krónika családja között tekintélyes terjedelembeli különbség van, az előbbi rövidebb, az utóbbi lényegesen hosszabb szöveget hoz.⁸ A V-család többlete — ezt nevezi a szakirodalom interpolációnak — két úton jöhetett létre: származhatott Kálti Márk önálló betoldása

¹ *Domanovszky Sándor*: Kézai Simon mester krónikája. Forrástanulmány. Bpest. 1906 130. l.

² *Joannes Georgius Schwandtner*: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres, ac genuini I. Vindobonae. 1746. 41. l.*

³ *Kaszák József*: Thuróczy János élete és krónikája. Művelődéstörténeti értekezések 22. szám. Bpest., 1906. 29. l.; *R. Kiss István*: Küküllői János munkájának kritikájához. Századok, 1915. 525. l.; *Karácsonyi János*: Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig I. Bpest. 1922. 566. l.

⁴ *Dékány Kálmán*: Küküllői munkájának kritikájához. Századok, 1916. 95. l.; *Mályusz Elemér*: Thuróczy János krónikája. Értekezések a történeti tudományok köréből XXVI. köt. 3. sz. Bpest 1944. 10. l.; *Karsai Géza*: Névtelenség, névrejtés és szerzőnév középkori krónikáinkban. Századok, 1963. 671. l.; *Kristó Gyula*: Anjou-kori krónikáink. Századok, 1967. 485. l.

⁵ Uo.

⁶ Ez *Horváth János* szerint (Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Bpest. 1954. 260. l.) 1332-ig, *Kristó Gyula* szerint (i. m. 460—467. l.) 1333-ig haladt az események tárgyalásában.

⁷ Ez *Bóta László* szerint (Képes Krónika. Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről. Irodalomtörténeti Közlemények, 1961. 244. l.) 1332—1333-ban már készen volt.

⁸ Az eltérés tipográfiai is kiválóan tanulmányozható a magyar krónika kritikai kiadásán [*Emericus Szentpétery*: *Scriptores rerum Hungaricarum I. Budapestini 1937* (a továbbiakban: SRH I.) 239—505. l.].

ból (az esetek elenyészően kis részénél valóban ez a helyzet⁹), de mivel a kutatás nyilvánvalóvá tette, hogy az ún. interpolációk túlnyomó része egykorú vagy közelkorú keletkezésű a leírt eseményekkel,¹⁰ ebből kétségtelen, hogy ezeket nem Kálti írta, viszont fennmaradásukat Kálti Márk szerkesztői tevékenységének köszönhetik.¹¹ A bővebb (interpolált) és a rövidebb (interpolálatlan) szöveg viszonyát illetően a szakirodalomban több vélemény kapott hangot. *Domanovszky Sándor* egyik korai művében arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Budai Krónika nem keletkeztetett kihagyások útján a Képes Krónikából.¹² Ebben igaza van, amiből azonban nem következik, hogy a Budai Krónika (vagy még inkább előde) ne keletkeztetett volna egy bővebb szöveg excerpálása révén. Mások úgy vélték, hogy a rövidebb szöveg kivonatolta a bővebbet (elhagyott abból).¹³ *Domanovszky Sándor* a magyar krónikák kritikai kiadása elé írt előszavában már pontosabban, de nem kellően árnyaltan fogalmaz: mivel gyakran előfordul, hogy a bővebb és a rövidebb szöveg csaknem szóról szóra egyezik, ebből arra lehet következtetni, hogy a kétféle terjedelmű elbeszélés ugyanazon korábbi szövegből merített.¹⁴ Álláspontunk *Mályusz Elemér*nek újabban megfogalmazott nézetéhez áll igen közel: „Az anyag valóban egyre gyarapodott, a kép, amelyet a magyar történetről tükrözött, színesedett, ez a megállapítás azonban nem azt jelenti, mintha a XIV. század közepén egyetlen nagy terjedelmű kódex tartalmazta volna a gesta teljes szövegét. Az átdolgozott munkák, az időszerűségüket elveszített szerkesztmények nem semmisültek meg azonnal. Bár közülük egyetlenegy sem maradt korunkra, kivéve a Kézai nevén szereplő munkát, bizonyosnak látszik, hogy a királyi udvarban különböző korú kódexek voltak fellelhetők. Közülük egyesek bővebb szöveget őriztek, mások ugyanazt kivonatossabban tartalmazták, aszerint, hogy a másolók mennyit hagytak ki az előttük levő kéziratból... Mindenképpen érdemes feladat elvégzésére szánta el tehát magát 1358-ban a Képes Krónika szerzője, amidőn elhatározta, hogy a magyarok történetét a rendelkezésére álló régi krónikákból összeállítja.”¹⁵ Úgy véljük: az időről időre írt krónika-folytatások vagy önálló monográfiai eredeti formájukban, a keletkezés pillanatában anyagukat tekintve gazdagabbak, terjedelmüket tekintve nagyobbak voltak, mint a XIV. századi krónikakompozíció mindkét ránk maradt változatába bejutott részeik. Ezt a feltevést kellően alátámasztják, s egyszersmind az ún. interpolációk kérdésében is perdöntők lehetnek az alábbi, a magyar krónika forrásaira épülő összetevések. Az Altaichi Évkönyvből származó *sexagesime* szó csak az S-családban fordul elő,¹⁶ míg az ugyanonnan ismert *Gothfridus... marchio* csak a V-családban szerepel.¹⁷ Nincs valószínűsége annak, hogy a bővebb és rövidebb szövegezés egymástól függetlenül aknázza volna ki az Annalest, vagyis amikor az Altaichi Évkönyv bizonyos passzusainak áttemelése a magyar

⁹ *Kardos Tibor*: Kálti Márk Képes Krónikájáról. Képes Krónika. Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről. Monumenta Hungarica III. Magyar Helikon, 1959. 17. l.

¹⁰ *Domanovszky Sándor*: A Budai Krónika. Századok, 1902. 815—816., 822—824., 826—827. l.; *ua.*: Anonymus és a II. Géza korabeli Gesta. Századok, 1933. 169. l.; *ua.*: Kézai és a hunkrónika. Károlyi-Emlékkönyv. Bpest. 1933. 123. l.; *ua.*: Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. Praefatio. SRH I. 234. l.

¹¹ *Ua.*: Az aradi „véres” országgyűlés és Dobozi halála helyének megállapítására vonatkozó szakvélemények. Századok, 1912. 774. l.; *Hóman Bálint*: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. Forrástanulmány. Bpest 1925. 72. l.; *Horváth János*: i. m. 340. l.; *Klaniczay Tibor*: A magyar irodalom története 1600-ig. Bpest. 1964. 90. l.; *Mályusz Elemér*: Krónika-problémák. Századok, 1966. 746. l.

¹² *Domanovszky Sándor*: Századok, 1902. 830. l.

¹³ *Pauler Gyula*: Néhány szó hadi viszonyainkról a XI—XIII. században. Hadtörténelmi Közlemények, 1888. 517. l. 2. jegyz.; *Hóman Bálint*: i. m. 71. l. (de csak az 1051—1091 közti részben); *Domanovszky Sándor*: Károlyi-Emlékkönyv 123. l.; *Horváth János*: i. m. 305., 340. l.; *Mályusz Elemér*: Századok, 1966. 746. l.

¹⁴ *Alexander Domanovszky*: SRH I. 233—234. l.

¹⁵ *Mályusz Elemér*: A Thuróczy-krónika és forrásai. Tudománytörténeti tanulmányok 5. Bpest. 1967. 61. l.

¹⁶ *Edmunds L. B. ab Oefele*: Annales Altahenses Maiores.² Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum. Hannoverae. 1891. 29., illetve SRH I. 327. l.

¹⁷ *Edmunds L. B. ab Oefele*: i. m. 31., illetve SRH I. 327. l.

krónikába megtörtént, mind a *sexagesime*, mind a *Gothfridus . . . marchio* egyazon magyar történeti mű része lett, s csak ennek későbbi, forrásként való felhasználása során szakadt szét krónikáink két csoportja ez esetben oly módon, hogy az egyik, az S-családra jellemző kivonatolást elvégző szerző az utóbbi kifejezést, a másik, a V-család őseit szintén excerpálással létrehozó scriptor pedig az előbbi szót hagyta el. Továbbá: a László-legenda *pupillarum* szava csak a Budai,¹⁸ míg a szintén onnan származó *mutato nomine . . . pius rex vocabatur* kifejezés csak a Képes Krónika családjához tartozó kódexekben szerepel.¹⁹ Hasonlóan az előző példákhoz, itt sem tehető fel a legenda kétszeri hasznosítása.

Megítélésünk szerint a XIV. századi krónikakompozícióhoz vezető út a szöveghagyományozódás szempontjából sem lehetett nyíltgyenes. Tagadhatatlanul kettős irányú folyamattal állunk itt szemben: a viszonylag rendszeresen folyó, az előzményekkel feltétlenül számoló kontinuos krónikaírás, azaz az anyaggyarapítás ellenében hatott a megírt szövegek szisztematikus megcsonkítása. Maga a kivonatolás sem egyirányú. Nyilván különbséget kell tennünk az excerpálás kétféle tendenciája között. Az egyik esetben a későbbi átíró negligálja a megelőző íráshagyomány mindama textusait, amelyek — elsősorban szemléletük folytán — „korszerűtlenné” váltak. Ezt tehát tartalmi-ideológiai szempontú rostálásnak tekinthetjük. A másik eljárás a tulajdonképpeni kivonatolás, melynek — legalábbis felszínen jelentkező — célja a szöveg terjedelmének (többnyire nem ideológiai célzattól történő) megkurtítása, a szubjektíve túlságosan hosszúnak ítélt leírás összevonása. Nyilvánvalóan tűnik: a krónikaírás és csonkítás egyazon érem két oldala, s az anyag első írásba foglalását az első excerpálás követte, hogy azután minden újabb alkotás — legalábbis egy részében — a „rombolás” munkájának elvégzésével is „korszerűsödjék”. Aligha kétséges, hogy az első korai kivonatolások még nem determinálhatták a két krónikacsaládra való differenciálódást. Ez szerintünk csak később, ma még ismeretlen időben és okból következett be. Alkotás és „rombolás”, kontinuos krónikaírás, valamint rostálás (célzatosan) és szövegösszevonás (úgy tűnik: kényelmi szempontból) klasszikusan együtt található Kézainál, de — azt hisszük — valamennyi, név szerint ismeretlen krónikásunknál is. Túlságosan kevés Kézaiéhoz hasonló önálló szövegezésű krónikás anyagunk maradt meg a XI—XIII. századból ahhoz, hogy megoldhassuk a szöveghagyomány alakulásának diofantikus egyenletét, hogy egyértelműen megválaszolhassunk olyan kérdéseket, mint a textusok csoportokká, krónikacsaládokká alakulásának kronológiája, vagy hogy érdemileg tárgyalásra kerülhessen az a kérdés: vajon az eddig még nem okadatolt — a másoló kényelmességének, a munkába való beleunásának terhére írt — excerpálások nem takarnak-e ideológiai konzekvenciák levonására módot nyújtó következtetéseket? Miért esett ki — Kézai a tanu rá — már a XIII. században, legalábbis annak 80-as éveiben a magyar krónikás anyagból a XII. század színesen és élvezetesen, egykorú szerzők által megírt története? Miért van az, hogy az S-családba tartozó Dubnici Krónika a Kálti-prológus és a magyarság jáfetita genealógiájának leírásában nem saját családjának kódexeivel, hanem a V-család tagjaival egyezik?²⁰ Hogyan magyarázható, hogy a Budai Krónikával rokonságot tartó Acephalus kódex olyan fejezeteket ismer (92.: a várkonyi jelenet;²¹ 153.: II. István jellemzése²²), amelyek csak a V-család — Káltitól visszatoldott — ún. interpolációiból ismeretesek? Mi az oka, hogy Mügelin Henrik még a XIV. század második felében is forgathatott olyan szöveget, amelyik egy, az Altaichi Évkönyvből eredő passzust tartalmazott Gizella és Péter király viszonyáról,²³ melyet a XIII. század első felében tendenciózusan töröltek a magyar krónikatörzsből? Ha

¹⁸ Vö. *Emericus Szentpétery: Scriptorum rerum Hungaricarum II.* Budapestini. 1938 (a továbbiakban: SRH II.) 517., illetve SRH I. 405. l.

¹⁹ Vö. SRH II. 519., illetve SRH I. 406. l.

²⁰ *Dománovszky Sándor: A Dubniczi Krónika. Századok, 1899. 251. l.; Kristó Gyula: i. m. 499—500. l.*

²¹ SRH I. 353—355. Ld. uo. 353. l. *jegyz.

²² Uo. 434—435. l. *** jegyz.

²³ SRH II. 153. l.

egyik-másik kérdésre kereshetünk — és talán találhatunk — is választ, a szöveghagyomány alapvető problémái megválaszolatlanok maradnak. Minuciózus, az eddigieknél sokkal árnyaltabb vizsgálatok tudják csak a magyar gestakutatás e sokszor fürkészett, de mégis felderítetlen térénumát feltérképezni.

Egy azonban máris kétségtelen: a szöveghagyomány szétágazása önmagában bizonyossá teszi, hogy nem valamennyi kódex jutott korunkra,²⁴ azaz a krónikát érintő scriptori tevékenység a tradicionális felfogásnál sokkal kiterjedtebb, szélesebb kört átfogó volt. Csak kis részben kereshető ennek oka abban, hogy „a gesta-változatok határozták meg a magyarság történeti tudatát”.²⁵ Sokkal inkább fordítva igaz: a különböző rétegek, csoportok különböző krónikákban, kódexekben juttatták kifejezésre a múltra és a jelenre vonatkozó elképzeléseiket; osztályhelyzetük, pozíciójuk különbözőségéből magyarázható, hogy tudatuk másként és másként tükrözi az eseményeket.

A szakirodalom megkísérelte részint a rövidebb szöveg, részint az interpolációk keletkezési idejét meghatározni.²⁶ Úgy véljük azonban, a kétféle szöveg nem vizsgálható egymástól függetlenül. Sokat foglalkoztak kutatóink azzal a kérdéssel is, hogy az ún. interpolációk mikor és mely szerzők előtt voltak ismeretlenek.²⁷ Ennél a — döntően adatok hiánya miatt pontosan amúgy is megválaszolhatatlan — kérdésnél fontosabbnak tartjuk következtetésként azt levonni: a datáláshoz egyelőre nem nyújt segítséget az — kivéve azt az esetet, amikor a V-család többlete bizonyíthatóan Kálti Márk hozzátoldása —, hogy egy-egy passzus a rövidebb változatban, vagy az ún. interpolációk között foglal-e helyet. Végső soron: az ún. interpolációk csak azt jelzik, hogy a bennük található, korábban megfogalmazott anyagot valamikor valaki mellőzte, de utóbb — nyilván aktív gesta-formáló tevékenysége során — másvalaki visszahelyezte. A gesta alakulását elemezve tehát mindkét változatot tartalmilag figyelembe lehet és kell venni.

S hogy eme utóbbi megállapítás mennyire nem szorítkozhat csak szoros értelemben vett filológiai síkra, azt a XIV. századi krónikakompozíció 160. és 161. fejezetei bizonyíthatják.²⁸ Szakirodalmunkat már régóta foglalkoztatja e két fejezet szövegkapcsolatának kérdése; jobbra forráskritikai úton közeledett a megoldáshoz. E caputok II. Béla uralkodásának első éveiről tudósítanak, s közülük az első az ún. rövidebb változatban foglal helyet, míg az utóbbi — csak a V-salád kódexeiben fordulván elő — interpolációnak minősül. Ilyen módon e két fejezet összefüggésének problematikája a magyar krónikakompozíció keletkezéstörténetéhez, végső soron az ún. interpolációk kérdésköréhez tartozik. *Domanovszky Sándor* 1912-ben azt a feltevést kockáztatta meg, hogy a „két elbeszélés bizonyára egy és ugyanazt az eseményt tárgyalja”.²⁹ Negyedszázaddal később már a leghatározottabban állította: „*In hoc capite* [sc. c. 161.] *sine dubio de iisdem rebus agitur, quas e c. 160. iam novimus.*”³⁰

Vizsgáljuk meg, hogy a szóban forgó két fejezet szövegkritikai és tartalmi elemzése milyen segítséget ad a fejezetek provenienciájához, kapcsolatuk kérdéséhez.

1. Mindkét fejezet szerkezetét tekintve lényegében hármas tagozódást mutat.

A 160. fejezetben Ilona királyné gyermekek mellett a következőket mondja: „Hallani akarom

²⁴ *Horváth János*: i. m. 10 l.; *Kristó Gyula*: i. m. 466. l.; *Mályusz Elemér*: A Thuróczy-krónika és forrásai 73. l.

²⁵ Uo.

²⁶ *Domanovszky Sándor*: Századok, 1902. 810. l.; *ua.*: Századok, 1933. 169. l.; *Györffy György*: Krónikáink és a magyar őstörténet. Bpest. 1948. 4—5. l.; *Csóka J. Lajos*: A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI—XIV. században. Irodalomtörténeti Könyvtár, 20. Bp. 1967. 524., 610. l.

²⁷ *Hóman Bálint*: i. m. 72. l.; *Klaniczay Tibor*: i. m. 84. l.; *Mályusz Elemér*: Századok, 1966. 746. l.; *ua.*: A Thuróczy-krónika és forrásai 61. l.

²⁸ SRH I. 446—452. l.

²⁹ *Domanovszky Sándor*: Századok, 1912. 775. l.

³⁰ *Alexander Domanovszky*: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* Annotationes. SRH I. p. 447. annot. 2.

hogy miért vakították meg a ti [más szövegvariációk szerint *mi*] királyuratokat [-urunkat], és kiknek a tanácsából történt ez.” A 161. fejezetben II. Béla király teszi fel a kérdést az ország főembereinek, hogy „vajon tudomásuk szerint Borisz fattyú-e vagy pedig Kálmán király fia.”

A 160. fejezetben a királyné, a 161. fejezetben pedig a király kérdését követi vérontás. Az első esetben részint megköttözték, részint lemészárolták azokat a bárókat, akiknek tanácsára Bélát megvakították; a második esetben a király hívei azokat az „árulókat” gyilkolták le, akik hajlottak Borisz elismerésére.

A 160. fejezetben a székesegyházak, a 161-ben pedig a Borisz elleni küzdelemben kitudt világi vitézek részesültek bőkezű jutalmazásban.

A két fejezet kompozíciójának azonossága tanuskodhat egyrészt a kivonatolás ténye mellett, másrészt azonban azt is mutathatja hogy a két fejezetet egyazon séma szerint ugyanazon szerző írta.

2. Hasonlóan nem dönt a szövegek provenienciáját illetően a topográfia problematikájának vizsgálata sem. A 160. fejezet cselekménye ugyan Aradon játszódik, a 161. fejezeté viszont az ország másik részén, a Sajó folyó vidékén, de a szakirodalom egy része — nyilván tekintettel a 161. fejezet cselekményének lokalizálására — a Maros menti Arad helyett hol az Ung megyei Aradra,³¹ hol a Borsod megyei Ónodra,³² hol pedig az esztergomi Aradra³³ gondolt.

3. Véleményünk szerint sokkal többet mond kérdésünk vonatkozásában annak vizsgálata, hogy milyen alapvető problémakörök képezik az inkriminált fejezetek fő gondolati tartalmát. A 160. fejezetben nincs szó a közvetlen politikai hatalom kérdéséről, a királyi család és hívei kíméletlen bosszút állnak II. Béla egykori megvakítóin, sőt, családjukat is megbélyegzik. A 161. fejezet viszont nyíltan feszegeti a közvetlen politikai hatalom kérdését, s az ellenzékkel való — egyébként szintén kíméletlen — leszámolást nem öltözteti a személyes bosszú köntöskébe. Ebben a fejezetben egészen egyértelműen II. Béla hatalmának sorsáról van szó, s az ellenzék likvidálása II. Béla jövőjét védő leszámolás.

4. A két fejezet provenienciájának kérdésében azt a mozzanatot tartjuk *perldöntőnek*, hogy míg a 161. fejezet központi alakja a hatalomra fegyverrel törő Borisz, addig az előző fejezet mit sem tud a Borisz fellépésével jelentkező rendkívül komoly hatalmi krízisről. Véleményünk szerint *egy bármennyire is felületes kivonatolás sem indokolhatná Borisz nevének mellőzését a 160. fejezetben*, ha egyáltalában kivonatolásról lehetne beszélni. Ám éppen ez a beállítás mutat nagy valószínűséggel arra, hogy a krónikakompozíció két különböző családjában két különböző **esemény**sor emléke nyert megfogalmazást.

5. Minthogy pedig forrásaink alapján kétségtelen az, hogy a lengyel és orosz csapatokkal s támogatott Borisz 1132-ben tört be az ország területére,³⁴ s ugyanakkor az aradi gyűl és időszakában Borisz még nem jelentette be fegyveres sereg élén trónigényét, ezekből az adatokból az a következtetés vonható le, hogy a 160. fejezet cselekményének időben mindenképpen meg kellett előznie — mégpedig feltételezhetően nem is rövid intervallummal — az 1132 júliusában lezajlott, a 161. fejezetben elbeszélt eseményeket.

6. Végül a fejezetek sorrendje is a történetek ilyen módon megállapított egymásutánisága mellett tanuskodik.

Eddigi megállapításainknak azonban joggal mondhat ellent, hogy a 160. fejezet erősen telített későkorai mozzanatokkal. Így pl. tudjuk, hogy a fejezetben két ízben is előforduló *baro*

³¹ *Pauler Gyula*: A magyarnemzet története az Árpád-házi királyok alatt I.² Bpest. 1899. 241., 477. l. 438. jegyz.

³² *Alexander Domanovszky*: SRH I. p. 447. anot. 1.

³³ *Angyal Dávid*: Az aradi „véres” országgyűlés és Dobozi halála helyének megállapítására vonatkozó szakvélemények. Századok, 1912. 774. l.; *Domanovszky Sándor*: Századok, 1912. 777. l.

³⁴ *Julius von Hanneheim*: Ungarn unter Bela II. (1131—1141) und Geisa II. (1141—1161) in seinen Beziehungen zu Deutschland. Hermannstadt. 1884. 7—8. l.; *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt I.² 241. l.; *Tadeusz Manteuffel* (szerk.): Ilistori, Polski. Tom I². Do roku 1764. Cześć I. Do płowy XV. w. Warszawa. 1958. 226. l.

szó az 1220-as,³⁵ a *ville conditionales* az 1250-es,³⁶ a *congregatio generalis* pedig legkorábban az 1260-as évektől volt lejegyezhető.³⁷ Ezek alapján a 160. fejezetet nem egy kutató későkori, XIII. századi lejegyzésnek minősítette, s kimondatlanul is annak az elvnek a megerősítését láthatta eme datálásban, hogy a 160. fejezet a korai megfogalmazású 161. fejezet késői kivonata.³⁸ Mi azonban úgy véljük, hogy a 160. fejezet kronológiájában nem érvényesíthető a *pars pro toto* elve, azaz a 160. fejezet egyes motívumainak a XII. század vonatkozásában kétségtelenül korszerűtlen mivolta nem jelenti magának a fejezetnek XII. századi anakronisztikus voltát is. Igaz, hogy a 160. fejezet kisebb tényanyaggal dolgozik, mint a 161.,³⁹ de nem szabad elfelejteni azt, hogy nem tényanyag híján mondja el az eseményeket, hiszen megmlíti a gyűlés színhelyét, Aradot, az események irányításában fő szerepet játszó Ilona királyné nevét, azt a tényt, hogy az aradi gyűlés időpontjában — a *cum filiis* kifejezés pluralisából adódóan — a királyi párnak feltehetően legalább két gyermeke van,⁴⁰ a fejezet közli a kivégzett személyek számát, hangsúlyozottan kiemeli ezek világi mivoltát (*prophanos*), birtokaik elkobzását és székesegyházaknak történő eladományozását, s azt is elmondja, hogy a kivégzettek utódait megbélyegezték.

A 160. fejezet olyan kerek, egységes, minden ízében a kor problematikájában gyökerező és onnan levezethető eseménysor elbeszélését tartalmazza, amelynek hitelében a legkevésbé sincs okunk kételkedni. Az inkriminált XII. századi anakronizmusok nyilván a XIII. század végi, XIV. század eleji betoldó vagy másoló szövegmódosításaiként foghatók fel. Ilyen, későkori „ujjlenyomatokat” az egyébként vitathatatlanul korai (II. Béla- vagy II. Géza-kori)⁴¹ 161. fejezet szövege testén is kimutathatunk. A fejezetben Sámson fiaként szereplő Tamás comesszel III. Béla időszakában találkozunk,⁴² így ez a genealógiai megjegyzés semmi esetre sem lehet egykorú a fejezet törzsszövegével. *Kardos Tibor* pedig arra mutatott rá, hogy a „sós tenger”-hasonlat Kálty Márk önálló betoldása.⁴³

Végső soron tehát úgy látjuk, hogy a 160. fejezet nem jöhetett létre a 161. fejezet kivonatosítása eredményeképpen, mindkét fejezet alapszövege a leírt eseményekkel közelkorú lehet, s feltehetően azonos Álmos-ági krónikás munkája. Ez a megállapításunk egyrészt azt jelenti, hogy az aradi gyűlés és a Sajó menti eseménysor két különálló, egymástól különböző fejezete korai történelmünknek,⁴⁴ másrészt pedig bizonyítja ama következtetésünk helyességét, hogy a rövidebb szöveg és az ún. interpolációk eddig szorosan filológiai alapon tárgyalt kapcsolatának sematikus megoldása helyett egyedi elemzések vezetnek célhoz, s végeredményben nemcsak a krónikakompozíció keletkezéstörténetéhez, hanem korai történelmünk eseménymenetének rekonstruálásához is mindkét szövegvariánsra építenünk kell.

³⁵ *Erdélyi László*: Krónikáink atyja Kézai. Szeged. 1933. 37. l.

³⁶ *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II.² Bpest. 1899. 612. l.; *Domanovszky Sándor*: Századok, 1902. 821—822., 828. l.; *Erdélyi László*: A bakonybéli apátság Árpád-kori oklevelei. *Erdélyi László* (szerk.): A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története VIII. A bakonybéli apátság története. Bpest. 1903. 253., 253. l. 1. jegyz.; *ua.*: Krónikáink atyja Kézai 37. l.

³⁷ *Ua.*: Az aradi „véres” országgyűlés és Dobozi halála helyének megállapítására vonatkozó szakvélemények. Századok, 1912. 778. l.; *ua.*: Krónikáink atyja Kézai 37. l.; *Istványi Géza*: A generalis congregatio. Levéltári Közlemények, 1939. 53—54., 53—54. l. 9. jegyz.; *Erdélyi László*: Ötven historicus szentistváni emlékművei. Sok tisztázott alapvető probléma. Szeged. 1941. 16. l.

³⁸ *Pauler Gyula*: Anonymus külföldi vonatkozásai. Századok, 1883. 108. l. 1. jegyz.; *ua.*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II.² 611—612. l.; *Domanovszky Sándor*: Századok, 1902. 822. l.

³⁹ *Vö. ua.*: Századok, 1912. 775. l.

⁴⁰ *Erdélyi László*: Századok, 1912. 777. l.

⁴¹ *Juhász László*: A Képes Krónika szövegkritikájához. Filológiai Közönlöny, 1966. 48. l.

⁴² *Wenzel Gusztáv*: Árpád-kori új okmánytár I. Pest 1860. 69. l.

⁴³ *Kardos Tibor*: i. m. 19—20. l.

⁴⁴ *Erre ld. Makk Ferenc*: Kálmán utódai és Bizánc c. kéziratos bölcsészdoktori értekezését.